

Mihail Radu Solcan: schița unui portret

Cine a auzit de Mihail Radu Solcan? Dincolo de cercul familiei și al prietenilor, a fost cunoscut doar de un număr destul de mic de persoane: colegi și studenți, puțini cititori de filosofie, economiști, sociologi sau politologi cu interese teoretice. Nu era printre acei universitari al căror nume a căpătat o anumită circulație și în afara grupului care împărtășește aceleași preocupări profesionale. Nu avea abilitățile care favorizează obținerea notorietății și nici nu se străduia să le câștige. Obișnuia să spună că este o persoană cu un *low profile*. Credea că orice persoană înzestrată cu anumite însușiri și capacități care o ridică deasupra mediei are de ales între notorietate și deplina independență. Ceea ce el numea *low profile* este prețul ce trebuie adesea plătit pentru a câștiga și a păstra cât mai multă independență. Totodată, era de acord că nu este înzestrat pentru a intra, cu bune șanse, în competiția pentru câștigarea unui renume. În decembrie 2009, făcea o însemnare semnificativă în acest sens: „Nu ascund că mi-ar fi plăcut să fiu guru în politică. Am avut o satisfacție când ideea «răului cel mai mic»¹ a fost preluată în discursul public, fie și într-o formă foarte îndepărtată de sensul pe care doream să-l dau expresiei respective. N-am avut însă talentul gesturilor teatrale. N-am nici curajul necesar, nici sângele rece de care ar fi nevoie pentru așa

¹ Ideea a fost expusă în volumul *Arta răului cel mai mic: o introducere în filosofia politică*, All, București, 1998.

ceva, nici lipsa de scrupule, nici noroc.“ Iar în ultimele luni de viață, comentând dispariția unui personaj care a mișcat multe în lume, observa: „Prin contrast, viața mea a fost letargică. Mi-a plăcut să contemp lu lumea. Într-un anumit fel, am fost răsplătit.“ Solcan a fost unul dintre acei oameni care au trăit scutiți de frustrările pe care le generează obsesia succesului. Și nu a regretat că nu a avut parte de satisfacțiile pe care le oferă dobândirea notorietății.

Neremarcăt de o audiență mai largă, Radu Solcan a fost totuși o personalitate ieșită din comun în lumea noastră intelectuală tocmai prin imparțialitatea și deplina independență a gândirii sale. După cum nu aproba tot ce făcea el însuși, se putea raporta foarte critic și la persoane pe care le aprecia. Dacă Solcan lăuda sau aproba pe cineva, într-o situație sau alta, nu trebuia să ne așteptăm să o facă tot timpul. Nu îi menaja pe alții, așa cum nu se cruța nici pe sine. Și atitudinea lui față de cei pe care îi critica fără reținere rămânea una nuanțată. Cât despre opiniile lui asupra actualității sau istoriei recente, ele nu se aliniază pozițiilor uneia sau alteia dintre taberele care se înfruntă în spațiul nostru cultural. Este ceea ce au putut intui doar puțini dintre colegii și studenții săi, care l-au cunoscut mai bine. O dovadă de netăgăduit, în această privință, o furnizează însemnările pe care le-a făcut și în ultima perioadă a vieții. Ele pot suscita interes deoarece dezvăluie o fascinantă întindere și varietate de interese și preocupări intelectuale. Citindu-le și recitindu-le, am fost conduși la concluzia că ar fi păcat ca ele să rămână necunoscute publicului. Ne-am bucurat că familia celui dispărut a împărtășit această apreciere și ne-a dat aprobarea să publicăm o selecție din însemnările colegului și prietenului nostru. Am ales unele dintre acele pagini care, credem noi, îi dau posibilitatea cititorului să intre în contact cu o minte cu adevărat interesantă. De obicei, cei care lasă

însemnări au în vedere că acestea ar putea fi publicate. Preocuparea principală pare a fi aceea de a transmite o anumită imagine despre cea sau cel care le-a scris. Nu credem că acesta este și cazul însemnărilor lui Radu Solcan. Se pare că ceea ce a urmărit, în primul rând, atunci când le-a scris, a fost să-și facă mai clare gândurile.

Mihail Radu Solcan s-a născut la 19 noiembrie 1953, la Suceava. Tatăl său a fost scriitorul și ziaristul Pan Solcan. A început școala în orașul natal, apoi, după mutarea familiei la București, a urmat cursurile liceului „Matei Basarab“ între 1968 și 1972. În anul 1972 a susținut examenul de admitere la Facultatea de Filosofie a Universității din București, fiind admis cu media cea mai mare. Un coleg de-al său și-a amintit că în acel an au fost aproape patruzeci de candidați pe loc! A absolvit Facultatea în 1976, cu prima medie pe țară. Timp de un an, a fost profesor de liceu la Brașov. În 1977 a revenit în București, fiind angajat ca documentarist la Oficiul de documentare și informare științifică al Academiei „Ștefan Gheorghiu“. În această calitate, a realizat un număr important de antologii tematice cu selecții semnificative din opera unor autori reprezentativi din literatura filosofică sau de teorie economică, socială și politică din perioade recente. Iată câteva titluri: *Filosofia analitică* (1982), *Dezbateri pe marginea problemei corp–minte* (1984), *Problema raționalității în gândirea filosofică și științifică actuală* (1985), *Impactul social al biologiei* (1983), *Conceptul de mecanism economic și diversele sisteme economice* (1985). Solcan și-a asumat munca de selecție a textelor, traducerea, elaborarea studiilor și notelor introductive. A fost în măsură să ducă la bun sfârșit activități atât de variate datorită unor lecturi cuprinzătoare, ca și cunoașterii unui număr mare de limbi străine (de la cele de circulație internațională – engleză, franceză,

germană, rusă – la limbile unor popoare din vecinătate – maghiară, cehă și polonă – și chiar la unele limbi orientale). A contribuit astfel la circulația în mediul academic și intelectual românesc a ideilor unor autori ca Ludwig Wittgenstein, Karl Popper, Gilbert Ryle, John Rawls, Saul Kripke, John Searle, Ronald Coase sau Mancur Olson. În anii '80, a publicat, de asemenea, câteva articole privind Inteligența Artificială, structura logică a doctrinelor politice, rădăcinile culturale ale limbajului logicii moderne, formulând și idei personale, pe care le va dezvolta în lucrările sale mai târzii. În 1985 a fost invitat să predea un curs de logica și metodologia științei la Institutul Politehnic din București. Între 1986 și 1990 a fost asistent universitar la Catedra de filosofie a aceleiași instituții. În anii 1990–1993 a lucrat ca redactor și editor la editura Humanitas. În această calitate, a inițiat și coordonat colecții de filosofie social-politică și filosofie a economiei. În 1993, și-a susținut teza de doctorat cu tema „Presupoziții filosofice în programe de cercetare: cazul logicilor cu mai multe valori“. În același an a devenit lector la Facultatea de Filosofie a Universității din București. În anul 2000 a fost promovată conferențiar, iar în 2004, profesor. Activitatea sa profesorală poate fi bine analizată pentru că Radu Solcan a creat o platformă și arhivă online în care a prezentat toate cursurile pe care le-a ținut, an de an¹. Pot fi distinse șase mari direcții de predare: filosofia științelor umane și sociale, filosofie politică și instituții politice și sociale, etică aplicată (cu cursuri dedicate eticii în tehnologia informației și eticii științei), filosofia minții și a științei cogniției, multiculturalism și multilingvism și, nu în ultimul rând, managementul informației și tehnoredactare computerizată. Atât tematica, cât și structura cursurilor sale erau înnoite în fiecare an. În

¹ Aceasta poate fi accesată la adresa: <http://filosofie.unibuc.ro/~solcan/cs/index.html>.

perimetrul tematic a ceea ce a predat de-a lungul anilor, Solcan a scris cinci cărți și monografii: *Arta răului cel mai mic* (1998), *Introducere în filosofia minții din perspectiva științei cognitivei* (2000), *Freedom, Minds, and Institutions* (2003), *Eseul filosofic* (2004), *Filosofia științelor umane: o introducere* (2012)¹. A urmărit mai multe proiecte importante despre care ar fi dorit să scrie. Unele sunt menționate în aceste însemnări. Ultima sa carte, *Filosofia științelor umane: o introducere*, a încheiat-o când era deja grav bolnav. Mihail Radu Solcan a încetat din viață pe 11 februarie 2013.

Radu Solcan a ținut un jurnal încă din anii '80. Ce l-a determinat să facă din nou însemnări aproape zilnice, începând din vara anului 2007? În primele rânduri ale noilor însemnări, el menționează doar că este vorba de reluarea vechiului său jurnal, de data asta într-o formă electronică. Putem trage de aici concluzia că el și-ar fi dorit să găsească tot timpul energia și motivația necesare pentru a fixa în scris gânduri și impresii. Căci acestea oferă, așa cum se exprima el, o oglindă ce face posibilă „o mișcare a minții bazată pe reflexia ei în oglindă și rafinarea gândurilor prin această mișcare“. Simplu spus, un jurnal poate servi drept laborator al gândirii. Totodată, prin el sunt reținute multe reflecții pe care, din cele mai diferite motive, nu putea sau avea rețineri să le împărtășească în discuții, de la catedră sau în publicații. Și mai există, presupunem noi, un motiv pentru care Solcan crede că merita osteneala să-și noteze reacțiile suscitade de lecturi, de discuții sau de evenimente ale zilei. Minteia lui era una prin excelență reactivă. Atitudinile și

¹ Lista completă a publicațiilor se găsește în volumul colectiv *Filosofia științelor umane. In memoriam Mihail Radu Solcan*, editat de Mircea Flonta, Emanuel-Mihail Socaciu și Constantin Vică, Editura Universității din București, 2015, pp. 411–427. Volumul este disponibil online la adresa: <http://filosofie.unibuc.ro/fsu-mrs/>.

ideile semenilor îi stârneau o mare varietate de gânduri. Era unul dintre acei oameni stăpâniți de o intensă curiozitate intelectuală. Dintre aceia care caută mereu discuția și se străduie să provoace confruntarea punctelor de vedere, deoarece acesta este mediul în care reușesc să-și coaguleze cel mai bine ideile și să profite de reacțiile interlocutorilor lor. Nu întotdeauna i se oferea însă această oportunitate. Nu reușea să împărtășească altora toate impresiile și gândurile care i se păreau demne de atenție. Credea însă că acestea merită să fie cunoscute.

Publicul nostru instruit este, desigur, familiarizat cu personalități care au cultivat un domeniu larg de interese și preocupări intelectuale. Ceea ce îl va surprinde pe cititorul însemnărilor lui Solcan, poate mai mult decât întinderea și varietatea intereselor sale, vor fi particularitățile acestora. Ar fi mai ușor de menționat ce nu-l interesa decât ceea ce l-a interesat. În însemnările de față nu găsim, ce-i drept, observații despre domenii ca muzica, artele vizuale sau ramuri strict specializate ale științei naturii. Abundă însă notații despre istoria marilor epoci și culturi ale omenirii, îndeosebi despre cele socotite clasice. Solcan se interesează de memorialistică, de biografii ale unor personalități dintre cele mai diferite, de istoria recentă, de domenii întinse ale literaturii universale și românești. Are ambiția să se inițieze sau perfecționeze în limbi ca greaca veche și cea modernă, în turcă sau chineză. În mod firesc, se considera calificat pentru a susține un curs despre diversitatea lingvistică a Europei. Urmărește, totodată, cu mare atenție discipline socio-umane, de la lingvistică la economie politică și de la psihologie la antropologia culturală, în dezvoltarea lor istorică. Îl atrag, de asemenea, teritorii ale gândirii filosofice în care nu este activ din punct de vedere profesional și, nu în ultimul rând, studiul marilor tradiții religioase ale omenirii.

Două sunt sursele principale din care se hrănea această curiozitate intelectuală aproape fără granițe: cărțile din anticariate și informațiile pe care le oferă Internetul. În mediul online găsește multe dintre acele indicații după care se conduce în atât de frecventele sale căutări prin anticariatele bucureștene, despre care relatează tot timpul în însemnările sale. Și tot la World Wide Web se întoarce pentru a verifica indicații privitoare la ediții ale cărților vechi pe care le descoperă în anticariate, pentru a certifica vechimea anumitor ediții, inclusiv pentru a afla prețul lor pe piața internațională. În cazul unora dintre cărțile pe care le găsește în anticariate, interesul cititorului e dublat de pasiunea colecționarului.

A căuta, a cumpăra și a citi cărți care nu pot fi găsite în librării devenise pentru Solcan o pasiune. Pentru satisfacerea ei era tentat să cheltuie mulți bani. Spunea că de cărți el se îndrăgostește așa cum mulți bărbați se îndrăgostesc de femei. Era o pasiune care îi suscita, nu rareori, și remușcări. Nu numai deoarece era vorbă de plăceri care-i apăreau uneori drept excesiv de costisitoare. Cu deosebire, el deplângea atracția atât de puternică a lecturii în măsura în care aceasta stătea în calea concentrării tuturor forțelor sale asupra înfăptuirii unor proiecte profesionale pe care le socotea importante. Întâlnim adesea în însemnări ecourile acestei variante sui-generis a conflictului dintre tentațiile pasiunii și chemările datoriei. Iată doar câteva pasaje edificatoare: „Am intrat în a doua jumătate a anului. Este jumătatea când am mai mult timp. Aș vrea să scriu. Aș vrea? Sau trebuie? Nu știu. Simt că ar trebui să las ceva în urma mea. Sunt însă dependent de lecturi ca de niște droguri...” (2 iulie 2009), sau: „Am descifrat un prim rând din *Istoria filosofiei chineze* a lui Feng Youlan. Sună încurajator. Dar și dezarmant – pentru că nu mă desprind de un hobby pentru a lucra la cartea despre filosofia științelor umane“ (10 iunie 2011). Această curiozitate

atât de cuprinzătoare și greu de stăvilit continuă să-l domine și după ce știa că nu mai are mult timp de trăit. La 9 martie 2012, nota: „Banii s-au terminat. Persistă însă dorința de a cumpăra cărți. De ce oare? Ar trebui să mă gândesc că nu voi avea timp să le citesc?” Curiozitatea intelectuală rămâne puternică și în ultimele luni de viață. Întrebându-se dacă mai are sens să se deplaseze la una dintre conferințele organizate la Facultate, nota: „Starea mea fizică este proastă. Am senzația că mă părăsesc energiile «vitale». Până la urmă, m-am decis să mă duc. [...] Să mai văd Facultatea. Și poate să găsesc o sursă de noi idei. Habar n-am ce-aș mai putea face cu ele, dar le prețuiesc așa cum un colecționar își iubește obiectele pe care le strânge.“

Cel ce citește asemenea mărturisiri nu se va mira să afle ce satisfacție îi putea oferi lui Solcan compararea diferitelor traduceri în română și-n alte limbi ale Bibliei sau ale scrierilor lui Homer. Era convins că operele fundamentale ale culturii universale nu pot fi gustate și apreciate pe deplin decât atunci când sunt citite în original; regreta ori de câte ori nu o putea face. Și compara diferitele traduceri românești din punctul de vedere al capacității lor de a reda ceva din tonul originalului. Din punctul lui de vedere, viața merita să fie trăită fie și doar pentru a te putea delecta cu ceea ce-ți pot oferi asemenea plăsmuiri ale minții omului. Așa cum o spune într-o însemnare din 25 august 2009: „Scăparea este în cultură. Nu în sensul de a-ți face un nume care să rămână în cultură, ci în căutarea de a trăi fiecare clipă în chipul cel mai interesant din punct de vedere intelectual.“ Năzuia să știe cât mai multe și să gândească cu mintea sa despre toate. El gândea tot atât de natural precum respira.

Cum afirmam și la început, Mihail Radu Solcan a reprezentat un tip rar de intelectual al vremurilor noastre, care gusta în egală măsură cultura organizată și sistematică a cărții, acea

cultură care are în centru biblioteca, precum și o cultură mult mai dinamică, mai lipsită de constrângeri canonice – cea digitală, bazată pe computere prinse într-o rețea. Era o persoană formată în tradiția umanistă, predominant filosofică, istorică și literară, care se mișca nu numai ca un bun utilizator, ci și cu inițiative creatoare într-o cultură care are în centrul său computerul și algoritmi. Ceea ce a inițiat și cultivat Solcan este explorarea relației dintre cărțile vechi și edițiile lor digitale. Vizitatorul asiduu al anticariatelor din București și de aiurea era, totodată, un navigator-scurfundător în cele mai ascunse locuri online, în ceea ce se numește *deep web*, adică ceea ce nu e la îndemâna motoarelor de căutare, pentru a găsi enciclopedii, dicționare, antologii, monografii sau rarități culturale demult tipărite, transpuse în formate digitale. Ce reiese din acțiunile cotidiene de „arheologie digitală“ online este că Radu Solcan nu numai știa *ce* caută, dar mai ales știa *cum* să navigheze, să caute într-un Internet altfel labirintic și plin de capcane. Nu era, sub nici o formă, atras de latura social-escapistă și „polemică“ a vieții online, ci de procurarea unor informații greu accesibile, de obicei în mai multe limbi, folosind diverse instrumente și programe digitale. Atunci când ele nu existau, și le crea singur. Descrie de câteva ori, în aceste însemnări, cum își aranja cărțile digitale pe „rafturi“, la fel cum își aranja cărțile pe hârtie în propriile biblioteci de lemn (de acasă sau de la birou) meșterite cu mâinile sale. Umanistul bricoleur digital ia din culturile pe care le slujește ce este mai bun: filosof al informaticii, este și programator, gândește (în) algoritmi și scrie coduri; filosof al lingvisticii, este și creator de dicționare digitale. În ianuarie 2010 reușește să refacă dicționarul limbii române pentru StarDict, o interfață liberă și gratuită care permite consultarea multor dicționare offline. Pornește de la baza de date Dexonline, dar descoperă, dezamăgit, că

multe contribuții sunt realizate „în bășcălie“. Scrie o serie de programe prin care se pot produce în mod automat formele gramaticale ale cuvintelor, declinările și conjugările etc. Nu se oprește aici, iar pe 17 ianuarie adaptează un dicționar germano-chinez căruia îi adaugă un sistem de pronunțare a silabelor. Radu Solcan a dezvoltat un program de cercetare cu rezultate practice în lingvistica computațională și tratarea limbajului natural. Nu se referă însă la această activitate ca la una de cercetare *științifică*, ci de *bricolaj*, de „cârpeală“ a instrumentelor în care se complace un iubitor al creației prin programare. Este o activitate ce susține preocupări de cercetare în filosofia științelor cognitive (și informaticii), preocupări ce debutează cu articolul pe care l-a publicat, pe această temă, în 1982: „Producerea de Inteligență Artificială cu ajutorul calculatorului – O alchimie a secolului al XX-lea?“

Dicționarele sunt lucrările de referință de care era pur și simplu îndrăgostit. Nu trece aproape nici o lună fără achiziția unui nou dicționar (de cele mai multe ori sunt lucrări vechi și rare, de negăsit în zilele noastre), fără realizarea unui dicționar electronic sau a unui instrument lingvistic digital, fără descoperirea unui manual pentru o limbă străină sau a unei gramatici deosebite. Avansul în învățarea și exercițiul unei limbi nu-l putea concepe fără ajutorul computerului. Lucrează cu acribie, în iulie 2011, pentru un script de convertire a sinogramelor simple în cele complexe, purtând pentru aceasta și o corespondență în chineză, ajutat de un program de traducere automată. Înainte vreme, în august 2007, a realizat mai multe programe de scriere pentru greaca veche. În tot acest răstimp lucrează la dicționare electronice de japoneză–franceză, engleză–română etc. Tot computerul se dovedește mediul experimental pentru studiul filologic al Bibliei. Departate de a fi un practicant sau un om religios, Solcan s-a ocupat mult

timp, cu interes cvasiprofesional, de compararea unor versiuni, traduceri și ediții diferite ale Bibliei. Face încă de la începutul anilor 2000 ceea ce astăzi numim cercetare digitală în științele umane (*digital humanities*) asupra celei mai citite, editate și reeditate cărți. Dintre toate versiunile, cea mai problematică i se pare cea slavonă, atribuită prin tradiție lui Chiril și Metodiu. Problematică nu doar filologic, ci și istoric, observă Solcan. Va duce munca la bun sfârșit în ultimele luni de viață: corelează Biblia Răsăritului cu celelalte Biblii astfel încât analiza lor comparativă, de la vocabular la semnificație, să se poată face și automat.

„Când eram mai tânăr, mă pasiona tâmplăria. Acum computerul“, nota la 27 august 2007. Imaginea filosofului, încetățenită chiar și printre intelectuali, este cea a unei persoane incapabile de lucruri practice, adesea deconectată de problemele vieții. Solcan reunește pasiunea exhaustivă a cunoașterii teoretice și practice, abilitățile lui *homo cogitans* și ale lui *homo faber*. Un gând revine în mai multe rânduri în însemnările sale: necesitatea unei sinteze, a unei noi formule combinatorii. „Este nevoie azi de un gen de sinteză à la Kant, de această dată între gândirea calculatorie și perspectiva poetică asupra lumii“, notează la 9 octombrie 2008. Este acea sinteză pe care o ilustrează tocmai profilul intelectual al diaristului. Acesta ni se înfățișează drept rodul alianței unei gândiri de bricoleur cu rigorile gândirii științifice și cu libertatea imaginativă a gândirii filosofice, așa cum se exprimă ea fie în analiza conceptuală, fie în reflecția liberă. Solcan privea computerul nu drept un simplu instrument, ci încerca să-l pună în slujba unei culturi a programării ca înțelegere a complexității. Textele devin coduri, iar computerul este noua tipografie, plină cu „sertare cu litere, mașinării de așezare a textului în pagină, unelte de prelucrare a bibliografiilor“ (2 ianuarie 2011). Totul e pus sub semnul „bricolajului

intelectual“, „formulă magică“ pe care o redescoperă, după Lévi-Strauss, și despre care va și scrie (11 septembrie 2008). Utilizarea mediului L^AT_EX, în care codifici textul printr-un limbaj de marcare, face ca întreaga editare să devină munca unui tipograf digital revoluționar. Vedem un *hacker* al codului-ca-text și al accesului „la sursă“, dovedind măiestria celui care cunoaște cum se scrie și se produce lumea digitală. Solcan pornește de la algoritmi și date către interfața vizuală, nu invers. Ideea de sursă deschisă, accesibilă oricui, apare nu doar în însemnări, ci și în cărțile sau cursurile sale, solidară cu o concepție despre autonomie, atât politică, cât și intelectuală. Aplecarea spre carte veche (aflată îndeobște în domeniul public) ca sursă a cunoașterii, realizarea de programe libere (cu sursă deschisă), angajarea ca *hacker* – cel ce înlesnește, prin „meșterire“, accesul la obiectele intelectuale – s-au conjugat în mod extraordinar în aceeași persoană. Persoană care se bucură atunci când cumpără o carte de la 1835, disponibilă și online, operă a unui editor-tipograf la fel de temerar: „Visez de mult să am în mână o carte ieșită din tipografia lui Eliad.“

Multe dintre însemnările lui Solcan redau impresiile sale de cititor. În comentariile pe care le face pe marginea lecturilor sale atât de variate, el reține și semnalează adesea lucruri care nu atrag atenția multora. Suntem tentați să ne gândim la ceea ce ar fi putut oferi Radu Solcan dacă ar fi scris pentru o publicație ca *The New York Review of Books*, specializată în recenzii ale noilor apariții editoriale destinate publicului larg. Deși își reproșa adesea împrăștierea forțelor într-o prea mare varietate de lecturi, multe dintre acestea nu erau, de fapt, delectări gratuite. Ceea ce pare să fi crezut Solcan este că, tocmai deoarece gândurile proprii sunt cele mai importante, mintea va trebui să fie stimulată prin activități cât mai variate.

Angajându-se bunăoară în traducerea unei introduceri în teoria cunoașterii, scrisă de un filosof german contemporan, miza pe tot ceea ce poate învăța cu acest prilej. Iar cultivarea interesului pentru diferite limbi și culturi, în primul rând pentru cele din vechime, îi apărea și drept o modalitate de a conferi mai mult echilibru reflecției asupra unor teme ale actualității. Credea că este important nu numai să-i citim pe marii autori ai trecutului în lumina a ceea ce am ajuns să știm și să înțelegem noi astăzi, dar și să știm să învățăm de la aceștia atunci când abordăm teme ale lumii de astăzi. Înțelegea, de asemenea, foarte bine că pentru cel ce-și concentrează interesele asupra științelor omului, a filosofiei sociale și politice, accesul la surse primare de informație are o importanță capitală. Căci ele oferă cercetătorului posibilitatea de a intra în posesia unor informații cât mai puțin contaminate de prejudecățile momentului și de judecăți de valoare în circulație astăzi. Iată de ce era atât de încântat de câte ori descoperea câte o colecție de documente vechi.

În mod cu totul deosebit, era interesat de istoria mai veche și mai recentă a românilor și căuta informații din prima mână, mai puțin accesibile. Cumpăra culegeri de documente, monografii, biografii și memorii ale unor personalități ale istoriei noastre politice, culturale și religioase. Era preocupat să înțeleagă acele particularități ale trecutului nostru care nu favorizează, astăzi, înaintarea spre o societate a cetățenilor ce trăiesc din muncă cinstită, o societate care promovează, în egală măsură, respectul diversității, toleranța, dar și solidaritatea membrilor ei. Deplângea, de asemenea, lipsa de interes pentru mai buna clarificare a unor episoade tragice din istoria mai recentă. Credea că analiza lor lucidă ar permite să se discearnă mai bine ceea ce este inacceptabil de ceea ce este demn de a fi păstrat și de cultivat în mentalități tradiționale, adânc înrădăcinate. O relatare despre răscoala țăranilor din 1907 îi prilejuiește observații ca

acestea: „Care este cifra reală a morților de la 1907? Greu de spus. Toate cifrele avansate par a fi «de partid». Autoritățile au admis, desigur, o cifră mică. Socialiștii au vorbit despre cei 11.000 de morți. În 2007, senzația era că n-a fost *nici un* mort. Guverna, ca și-n 1907, PNL“ (21 aprilie 2009). Incitante sunt și reflecțiile sale asupra rădăcinilor și motivațiilor anti-semitismului la români. Au fost evreii resimțiți, ca populație, nu ca indivizi, drept străini care trezesc puțină compasiune deoarece ei nu erau creștini? Sau deoarece prea mulți dintre ei erau activi în comerț și-n profesii liberale, activități privite cu suspiciune din perspectiva unor mentalități tradiționale? Sau, între cele două războaie, deoarece unii dintre ei erau suspectați de simpatii pentru comunism? În sfârșit, după 1944, deoarece au fost, o perioadă de timp, suprareprezentăți în aparatul de partid și-n organele de represiune? Cât de bine rezistă aceste presupuneri dacă sunt confruntate cu rezultatele unor cercetări obiective, nepărtinitoare? Și de ce nu este preferată această abordare în controverse încărcate afectiv al căror subtext îl constituie adesea presupunerea: „Lasă că știm noi cum au stat lucrurile!“ Este oare bine să vorbim cât mai puțin despre tot ceea ce au trăit evreii din România în anii 1940-1944? Și asta deoarece în alte părți s-au petrecut crime mult mai grave? La toate acestea ne îndeamnă să ne gândim însemnările lui Solcan. Merită consemnată și critica adresată celor care în ultimele trei decenii au văzut „în cultura românească interbelică doar un nor angelic plutind pe deasupra mișcării legionarilor“ (14 iunie 2010). „Problema evreiască“ e problema unor minți suspicioase, incapabile de încredere și deschidere, marca eșecului cultural și politic românesc. Refuzul de a vedea „componentele multiple ale culturii române“ are un efect nimicitor: „Cultura română devine tot mai închisă în sine. Integrarea ar fi extrem de facilă dacă s-ar recunoaște prezența în cultura română și

a unui filon evreiesc, a unuia german, maghiar ș.a.m.d. Dar asta refuză amnezia culturală.“

Multe reacții polemice îi stârnesc diaristului mentalități care domină mai departe în anumite cercuri ale intelectualității românești. Se interesează îndeosebi de o anumită *cast of mind* (mentalitate sau orientare intelectuală) ale cărei dominante se străduiește să le pună în evidență. Semnalează astfel rezerve față de aspecte reprezentative ale modernității, invocarea nostalgică a unei societăți stratificate și ierarhizate, acceptarea fără rețineri a viziunilor religioase tradiționale. Citind o istorie a limbii române, scrisă de Alexandru Graur, Solcan face următoarea reflecție: „Nu era Graur român? Eu aș zice «evident că era». Ce ar zice rasistul? Când scrie pe Wikipedia, scoate cu grijă în evidență faptul că omul s-a născut într-o familie evreiască. Când vorbește sincer, spune că nu poți studia limba română doar științific; ai nevoie și de un fior, de simțire. Pe care ți-o dă ce? Aici rasistul este forțat cumva să recurgă fie la biologie, fie la mit. De ce nu ar fi însă și simpatia la fel de bună?“ (29 august 2009). Este semnalat și interesul foarte diferențiat de care se bucură personalități ale culturii românești care ilustrează orientări distincte ale gândirii. Găsește într-un anticariat și citește o monografie a lui Eugen Lovinescu despre Asachi care a fost publicată în 1927. La aproape un secol de la apariția cărții, paginile exemplarului au rămas netăiate! Solcan semnalează o asimetrie în judecata unora asupra tendințelor extremiste ale gândirii de stânga și de dreapta. De multe ori, doar cele de stânga sunt semnalate și condamnate cu vehemență. În vocabularul unor personalități reprezentative ale intelectualității umaniste și literar-artistice românești, observă Solcan, lipsește un termen cum este cel de „reacționar“. Se pierde din vedere, probabil, că el poate și trebuie să fie folosit cu totul altfel decât a fost utilizat în propaganda oficială până în 1989. Drept caracteristică dominantă

a unei mentalități intelectuale influente la noi este semnalată acea centrare a culturii pe literatură și arte care face să fie valorizați, de preferință, autorii al căror scris are certe virtuți literare. Una dintre remarcile sale este aceea că intelectualul admirat la noi ezită între două ipostaze: cea a elogiului noutății absolute, proprie creației geniale, și cea a conformității cu tot ce este la modă în lumea ideilor. Observațiile sale asupra scenei intelectuale românești au deseori accente acide. Iată doar două pasaje concludente: „La noi, cei care fac legea sunt criticii literari. Se întrec în a scrie fraze frumoase. În rest, mai ales cei dintr-o generație mai veche, nu trec de orizontul pe care ți-l oferă cunoașterea a două-trei limbi străine. Cunoștințele lor de filosofie sunt firave. Științele naturii sau matematica nu-i interesează. Analizele lor sunt scrise într-un limbaj frumos, dar sunt primitive“ (24 iulie 2010). Sau: „Ambele părți sunt în eroare. Unii, cei care sunt considerați elita culturală, sunt, de fapt, publiciști culturali. În cel mai bun caz, sunt esești [...]. Ei se consideră însă spiritele creatoare din cultura română, ceea ce nu este nimic altceva decât o confuzie de planuri. De partea cealaltă sunt profesorii universitari, membrii Academiei și a fel de fel de foruri consacrate birocratic. Deși ar trebui să fie printre ei și spirite creatoare, este o mare exagerare să le atribui merite de acest gen. Au însă, în cazurile onorabile, cunoștințe vaste și o capacitate de a le transmite mai departe. În situația noastră, aș zice că sunt transmițători de cultură. În orice caz, nu sunt publiciști culturali sau esești de talent și n-au prin urmare cum să fie personalități culturale publice“ (24 octombrie 2012). Și observațiile sale despre personaje ale scenei intelectuale autohtone sunt adesea pătrunzătoare și provocatoare. Nu am întâlnit la exegeți o remarcă atât de interesantă precum cea a lui Solcan privitoare la sursele fascinației pe care o exercită, mai departe, Nae Ionescu: „Are un mod paralizant de a scrie

pentru cineva care ar încerca să discute rațional ideile sale. Cred că în asta și rezida forța sa. Este un prădător printre scriitori, un prădător care-și hipnotizează cititorul, paralizându-i capacitatea de analiză rațională“ (23 septembrie 2010).

De obicei, asociem cuvântul *liberalism* cu principiile și doctrinele partidelor și grupărilor care se intitulează *liberale*. Altceva are în vedere Solcan atunci când folosește acest termen. Și anume, o anumită înțelegere a relațiilor dintre indivizi și dintre colectivitățile omenești, cea bazată pe acceptarea diversității formelor de viață, pe practicarea consecventă a toleranței. Potrivit acestei înțelegeri, va trebui să acceptăm orice mod de a trăi care nu aduce atingere dreptului indivizilor ce alcătuiesc o anumită comunitate, ca și dreptului altor comunități, de a se bucura de tot ceea ce poate oferi viața potrivit propriilor alegeri, oricât ar fi ele de diferite. „După mine“, notează Solcan, „liberalismul nu este o ideologie. Ca să mă autocitez, «Liberalismul nu este o ideologie, o pledoarie pentru o formă de viață, ci un mod de a trata formele de viață posibile. Orice forme de viață, inclusiv cele colectiviste, sunt admisibile...».“

A fost Radu Solcan un simpatizant al gândirii libertariene? A fost un liberal clasic? În ce consta acea sensibilitate socială, „de stânga“, care a supraviețuit despărțirii sale de Marx? Îl credem când spune, uneori, că s-ar „socoti anarhist“? Ce putem observa este angajamentul său consecvent față de nuanțe, stări de echilibru și pluralism, ca și încercarea de a înțelege democrația ca spațiul de joc al libertății. A refuzat să participe activ la viața politică, chiar dacă a lăsat moștenire caracterizarea, răstălmăcită și ea, a politicii ca artă de a alege „răul cel mai mic“ (24 decembrie 2009). În filosofia politică, Solcan se înscrie într-o tradiție a gânditorilor libertății, propunând inovativ un model bazat pe *individualism relațional* sau *conexionist* (în

volumul *Freedom, Minds, and Institutions*). Din acest mod de a vedea acțiunea umană, implicit pe cea politică, putem înțelege de ce alege să-și fixeze propria situație prin sintagma „libertarian sceptic“. Așa cum o afirmă foarte clar, „privirea critică are prioritate față de convingeri“. Scepticismul său este unul îndreptat în mod fundamental împotriva puterii. „Răfuiala“ sa intelectual-politică nu vizează doar doctrine sau alte persoane, ci și pe sine însuși: „convingerea obsesivă“ te transformă într-un „soldat al unei cauze“ (31 decembrie 2012). Este refractar înregimentării, înregimentare pe care o observă inclusiv la libertarieni. Îi repugnă tocmai spectacolul politicii. În însemnările sale nu întâlnim niciodată omul angajat față de doctrine politice, dar adesea pe cel care evocă monștrii secolului al XX-lea – fascismul și comunismul – în reflecții consistente despre lupta de clasă, cruzimea umană și genocid.

Chiar dacă îl putem înscrie în direcția realismului politic, Radu Solcan a practicat, de fapt, o filosofie socială *qua* etică aplicată. El și-a asumat atitudinea ontologică liberală, adică tratarea egală a tuturor formelor de viață, acceptarea diversității și cultivarea toleranței. Pledează pentru înțelegere și astfel vine în apărarea celor marginalizați, antipatizați și vulnerabili. Există teme care întotdeauna fac ca o dezbatere morală să devină atractivă: drogurile, egalitatea de gen sau pornografia. Dar nu datorită atractivității lor se interesează de ele Solcan, ci dintr-o aplecare naturală pentru cultivarea respectului datorat persoanelor și a autonomiei morale. Constată surprins cum un text de-al său despre libertatea de a consuma droguri, publicat într-o revistă de circulație, a stârnit o „furtună“ de comentarii online. Mergând mai departe, spre o problemă mult mai gravă, o însemnare, din 30 martie 2010, analizează câteva filme pornografice care au ca subiect violența și supunerea abuzivă a femeii. Radu Solcan explică, cu precizie analitică, resorturile intime care fac

aceste filme dorite și repulsive în același timp. Și trece dincolo de metonimia pe care o oferă pornografia, dezvăluind modul cum percepe el efectele dominației masculine asupra femeilor: „Femeile sunt partea mută a umanității“. Și cerșetoria este tratată într-un mod neconvențional. Nici chiar hoții n-ar trebui condamnați întotdeauna: există și „hoție productivă“, până la urmă focul a fost *furat* de Prometeu, notează la 8 septembrie 2007. Solcan nu este, cum ziceam, un liberal „de manual“, ci un spirit mai degrabă anarhist, care-și exercită scepticismul inclusiv în raport cu proprietatea privată, pe care o consideră totuși constitutivă libertății. Recunoaște virtuțile ei, dar semnalează că aceasta este în tensiune cu o altă idee modernă, cea a pieței libere – pe care o înțelege ca model de cooperare socială voluntară, nu ca ideologie. Între acestea se inserează fenomenul exploatării, care duce nu numai la acumularea privilegiilor, dar și la radicalizare politică. Remarcă, de asemenea, că astăzi suntem supuși unei noi exploatări, cea informațională. Crizele, revoltele și revoluțiile îl interesează dincolo de anecdotic, cu toate că le descrie adesea cu simț narativ înnăscut. Presimte că în viitor s-ar putea produce mari clivaje sociale din pricina accesului inegal la informații și tehnologii adecvate. „S-ar putea ca revoluția bolșevicilor să fi fost o glumă pe lângă viitoarele conflicte sociale“, notează la 6 iulie 2011.

De-a lungul acestui jurnal putem urmări o temă care crește an de an în interes: proprietatea intelectuală. Motivul apare evident: în lumea informațională, ea este instituția care reglementează fluxul cunoașterii (și astfel al dezvoltării sociale și economice). Mai regăsim unul, de natură epistemologică: bătălia care se duce privește modul de producere al cunoașterii. Discuția asupra justificării acestui tip de proprietate se întinde în multe direcții. Nu condamnă „pirateria electronică“, nu o demonizează ca furt, ba chiar consideră dreptul de autor și

copyrightul extinderi „dubioase“ ale dreptului de proprietate (21 ianuarie 2012). Problema fundamentală este cea a onestității și subsecvent a fraudei, nu cea a duplicării exemplarelor dintr-o operă scrisă. Foarte interesantă este disjuncția pe care o face între proprietatea asupra ideilor și piața liberă. În lumea informațională sunt posibile schimbul, transferul și capitalul fără a face apel la drepturi de proprietate. Invenția proprietății intelectuale este, într-o mare măsură, artificială, nu răspunde unor necesități sociale, ci mai degrabă unor privilegii. Ea reprezintă un monopol deghizat, nota Solcan la 19 ianuarie 2011. Nu e doar unul economic, ci mai ales cultural. Credem că în acest punct putem răspunde întrebării: totuși, ce politică ducea Mihail Radu Solcan? Este o politică a „surselor deschise“, a unei cunoașterii accesibile, măcar în sursele ei, tuturor. Ceea ce îl interesează este egalitatea în acces, împărtășirea surselor și ideilor, transparența, libertatea în creație și modificare, efortul de a coopera după reguli, nu după arbitrarie preferințe. Accesul liber este o strategie culturală capabilă să reducă clivajele sociale și să susțină pluralismul cultural. Primatul experienței se arată încă o dată: Solcan a fost autor de programe libere, a contribuit pe Wikipedia timp de trei ani, sub numele de utilizator „MRS“, stimat și premiat de comunitate, a fost un *hacker*, și din acest orizont a examinat critic idei curențe asupra proprietății intelectuale și a formulat schița unei filosofii politice a informației.

Solcan face observații foarte interesante asupra societății românești din zilele noastre, văzută mai ales din perspectiva experiențelor vieții cotidiene. El este impresionat de constatările pe care le face ori de câte ori intră în contact cu persoane reprezentative pentru modul de a gândi, a simți și a acționa al unui segment semnificativ din populația țării. Înregistrează cu strângere de inimă, cu îngrijorare, uneori cu stupefacție, consecințele

devastatoare ale sărăciei, educației precare, violenței și brutalității în relațiile interumane, precum și ale frustrărilor de toate felurile. Relatările despre biografia, opiniile și reacțiile bărbaților alături de care și-a petrecut multe zile într-un salon de spital, în septembrie 2011, sunt grăitoare. Sunt pagini care evocă, în tonalitatea unei compasiunii reținute, fețe ale înapoierii și suferinței din societatea românească. Imaginea acelor existențe irosite pe care le evocă aceste pagini, irosite nu numai din vina celor în cauză, ar trebui să stea tot timpul în fața ochilor celor care dețin răspunderi în această țară. Prima lor datorie lor ar trebui să fie aceea de a acționa, în limita competențelor și puterilor pe care le posedă, în așa fel încât drumul vieții copiilor și nepoților acestor oameni să nu fie unul asemănător. Solcan nu întâmpină distanțat și detașat valurile de grosolănie și de răutate, împinse până la batjocorirea infirmităților și suferințelor semenilor, de care ne izbim adesea în spațiul public. El relatează o farsă răutăcioasă pe care i-au înscenat-o doi copii ai străzii. Se învinuiește că nu a reușit să se ridice pe deplin deasupra situației. Răutatea, îndeosebi cea gratuită – răul făcut de dragul răului –, produce răni adânci. În asemenea situații ne vine greu să reacționăm așa cum ne-ar dicta rațiunea: „Nici azi nu reușesc să-mi potolesc furia. Nu este normal să te superi pentru o glumă. Ghicesc însă răutate și brutalitate la cele două mici progenituri. Era o dușmănie față de oameni ca mine în acțiunile lor. Un dispreț care vine din mediul lor de mahala. Dar și o revărsare de desconsiderare pentru zona respectivă a societății din partea mea. Grupurile sociale se urăsc nu doar din motive de clasă, cum cred marxștii. Emoțiile s-ar putea să joace rolul principal, modul de a gândi, limbajul...” (14 ianuarie 2012). Asemenea impresii sunt întreținute și de invazia vulgarității și răutății pe rețelele de socializare online. Modul cum își tratează semenii unii dintre cei care participă la discuțiile ce se desfășoară acolo îi apare

drept o mărturie sugestivă a „adâncurilor neguroase ale sufletelor oamenilor“. Pe marginea unei alte experiențe șocante pe care o are în oraș, reflectează: „Reacție de burghez? Mă sperie acești lumpeni? Sigur că da. Aș vrea să evit orice incident cu ei. Pe de altă parte, mă îngrozește un gând. Este ceva brutal în straturile adânci ale poporului, o convingere că violența este cheia relațiilor sociale“ (28 iulie 2008). Solcan se dorea spectator sau actor în cât mai multe contexte de viață pentru a înțelege mai bine lumea în care trăia. Curiozitatea lui nelivrescă este pe măsura curiozității care se exprimă în pasiunea pentru lectură. Atrage atenția, în mod deosebit, o însemnare din ultimele luni ale vieții. Se decide, într-o bună zi, să meargă la controlul medical anual care se făcea la Facultate. De ce? După operația pe care o suferise în 2011, el vizitase prea des dispensarele și spitalele. „Atunci de ce ar avea noimă să mă duc, azi, la controlul medical de la Facultate? Este un control ce ține de medicina muncii. Așa prevede legea? Asta este deșertăciune pentru mine. Curiozitatea cred că este motivul. Vreau să văd ce mai fac oamenii aceștia din lumea aceasta“ (21 noiembrie 2012).

În centrul intereselor intelectuale atât de cuprinzătoare și de diversificate ale lui Radu Solcan a stat tot timpul, încă din anii de studii, filosofia. A cunoscut bine provocarea pe care o reprezintă marea varietate a peisajului filosofic. Și a reacționat față de constatarea că de-a lungul istoriei, până în zilele noastre, au luat naștere și s-au dezvoltat modalități diferite de a concepe și a practica filosofia. Unele dintre acestea sunt în competiție și în zilele noastre. Pornind de la constatarea că de-a lungul timpului, ca și astăzi, filosofi recunoscuți drept importanți au urmărit obiective dintre cele mai diferite, el a ajuns, cu trecerea anilor, la un punct de vedere personal cu privire la rosturile gândirii filosofice. Însemnările de față oferă indicații interesante

în acest sens. Aprecia că filosofia este importantă îndeosebi pentru contribuția ei la clarificarea unor concepte care sunt active deopotrivă în orientarea cunoașterii și a acțiunilor oamenilor. Înțeleasă în acest mod, drept un exercițiu al gândirii care poate ajuta pe oricine să examineze critic forme de viață, tradiții sau opinii larg acceptate, filosofia este omniprezentă. Ea poate oferi asistență oricui este dispus să examineze, fără idei preconcepute, modul în care trăiește și obiectivele pe care le urmărește în viață. Dacă filosofia va fi privită în acest fel, multe discuții privitoare la utilitatea ei nu-și vor mai avea rostul. Din această perspectivă, Solcan apreciază în mod critic orientări ale filosofiei profesionale din zilele noastre. Iată o însemnare din 26 mai 2010: „Filosofia? Două curenți au ruinat-o în secolul al XX-lea. Filosofia analitică a adoptat un demers care favorizează exclusiv discursul științific. Filosofia științei a ajuns un fel de homosexual pasiv care se extaziază în fața virilității oamenilor de știință. Cel de-al doilea curent păgubos pentru filosofie a fost fenomenologia. În varianta ei heideggeriană, fenomenologia dă prioritate limbajului poetic și exclude de-a dreptul știința. Cele două curenți majore din filosofia veacului trecut au avut un efect complementar. Ele au anulat funcția esențială a filosofiei: aceea a examinării de conexiuni, a stabilirii de punți și a cercetării categoriilor în contexte diverse.“ Se poate spune că atitudinea sa față de modalități influente în practica filosofică curentă îi va fi marcată de aceeași independență și același simț al nuanțelor ce caracterizau judecățile sale asupra multor altor subiecte. El se va detașa, în egală măsură, de admirația lipsită de rezerve, cât și de sentințele negative globale, fără nuanțe. Ceea ce își dorea era o sinteză între virtuți proprii unor orientări ce se află în competiție în gândirea și cercetarea filosofică contemporană. „Talentul literar este important în filosofie. Ideală ar fi o combinație de talent literar și capacitate analitică. În practică, chiar și marii filosofi

sunt departe de așa ceva. Platon are talent literar. Aristotel este mai degrabă un analitic. Toma este greoi. Kant are unele scipiri de talent literar. Sartre este superb sub raport literar, dar nu are profunzime analitică. Nozick mi se pare cel mai aproape de ideal“ (12 octombrie 2009). În reflecția și analiza filosofică, Solcan aprecia cu precădere prospețimea și noutatea ideilor. Îl atrăgeau în mod deosebit idei nonconformiste care pot fi susținute rațional, cu argumente care le oferă plauzibilitate. Nu aprecia în mod deosebit publicațiile filosofice scrise în acel stil pe care-l numea „birocratic-academic“. Le socotea importante în primul rând pentru a spori lista de lucrări a autorilor. Originalitatea autentică, cea pe care o admira el, o situa atât la antipodul acestui stil, cât și al acelei utilizări inventive a resurselor limbajului ca scop în sine care este atât de apreciată în anumite cercuri ale intelectualității literar-artistice românești.

Foarte instructive sunt reflecțiile lui Solcan despre predarea filosofiei. Este impresionant cât de serios își trata obligațiile sale ca profesor. Nu o dată își impută în însemnările sale că, atras de lecturi, nu a acordat destul timp pentru a-și pregăti lecțiile și seminarele. Este, dimpotrivă, foarte mulțumit ori de câte ori a putut consacra o jumătate de zi pentru a gândi asupra a ceea ce dorea să comunice într-o prelegere. Scrupulele sale în această privință sunt pe deplin justificate dacă ținem seama și de faptul că nu relua aceleași teme de la un an la altul și că experimenta mult. Era convins că cel mai bun serviciu pe care îl poate face studenților săi este de a le da doar informațiile strict necesare drept materie primă pentru gândire. Vedea rolul principal al profesorului în oferirea unor mostre ale unor asemenea exerciții. Se întreba: „Cum ar putea ei învăța să gândească independent de la un om care nu gândește independent?“ Era convins că abordarea cea mai instructivă a oricărei teme, atât în comunicarea cu studenții, cât și cu colegii, este cea a discuției libere

și a controverselor. Scopul principal urmărit într-o expunere era pentru el întotdeauna o confruntare a opiniilor și argumentelor. Își pregătea cursurile, conferințele și comunicările profesionale urmărind această intenție. Iată ce notează în legătură cu prelegerea inaugurală pe care a susținut-o la 1 octombrie 2012, cu ocazia deschiderii anului universitar la Facultatea de Filosofie: „Am uitat că prelegerea inaugurală este festivă. Nu se pun întrebări. Ce pregătisem eu era o expunere menită să provoace întrebări. [...] Ulterior am regretat că nu mi-am pus singur întrebări, la sfârșit. Aș fi avut timp. Aveam rezervată o jumătate de oră și am vorbit douăzeci de minute.“

Solcan a fost printre primii profesori universitari români care au organizat și întreținut, încă din anii 1990, site-uri dedicate cursurilor lor. Pentru fiecare dintre cursuri pregătea o serie de note, întrebări și liste de referințe, propunea teme și exerciții online, uneori și pe Wikipedia. Chiar și atunci când păstra titulatura unui anumit curs, în fiecare an pregătea o altă abordare. Din însemnările de față putem vedea cât de mult timp dedica acestei activități. Iată lista cursurilor sale, ținute între anii 2000 și 2013:

- Filosofia științelor umane, Filosofia științelor socio-umane, Epistemologia științelor socio-umane, Filosofia științei economice, Metodologia științelor umane.
- Libertate și mentalități, Libertate, cogniție și instituții, Teoria generală a instituțiilor, Teorii ale instituțiilor politice, Instituții politice și sociale, Instituții politice și economice, Teorii politice contemporane, Rațiune publică și democrație, Cultura politică, Introducere în filosofia politică.
- Filosofia aplicată, Etică aplicată, Etică în tehnologia informației, Metodologia și etica cercetării științifice.
- Filosofia minții, Fundamentele filosofice ale științei cogniției.
- Diversitate lingvistică, Multiculturalism, multilingvism și dezvoltare.

– Managementul informației, Redactare computerizată, Tehnoredactare computerizată.

Ceea ce pare să fi urmărit Radu Solcan, atât în însemnările sale asupra a ceea ce citea, scria sau preda, cât și în cele despre lumea în care trăia, a fost, înainte de toate, să-și clarifice modul său propriu de a gândi și simți. Dominante sunt reflecția rațională și sensibilitatea morală. Încerca să le concilieze și să le armonizeze ori de câte ori ele îi ofereau indicații diferite. Sensibilitatea este cea care domina în relații cu cei despre care credea că merită să fie ajutați. Este important să probezi prin fapte înțelegerea și bunăvoința față de oameni. Cel mai greu suporta nedreptatea făcută celor ce nu sunt bine situați în relațiile de putere. Bunăoară, perspectiva respingerii publicării unor articole ale doctoranzilor săi îl preocupa mai mult decât soarta propriilor sale texte propuse spre publicare. Resimțea compasiune, dar și revoltă ori de câte ori observa că oameni modești, care își fac în mod exemplar datoria, trec prin viață nebăgați în seamă de cei din jurul lor. Și trăia mari satisfacții atunci când avea posibilitatea să corecteze, cât de puțin, nedreptățile pe care le observa și le resimțea. Credea că este important nu să se vorbească despre asta, ci să se facă câteva ceva. Avea și proiecte proprii în această privință: „Mi-am amintit de profesorul de latină de la «Basarab», Nencescu. Mă jur că, dacă îmi ajută Dumnezeu și ajung la pensie și am mai mult răgaz, am să scriu o carte despre latina medievală din Transilvania și am să i-o dedic“ (11 februarie 2010). Cu alt prilej, reflectând asupra unui articol pe care l-a scris despre cerșetorie, notează: „În el am pus, *in nuce*, și tot ce pot spune de bine despre religie, în special despre cea creștină: mila și un sentiment de comunitate sunt darurile cele mai de preț ale credinței“ (10 septembrie 2008). Cu trecerea anilor, îl impresiona tot mai mult suferința animalelor. De câte ori îi stătea în puteri trecea la fapte. În zilele

aspre de iarnă cumpăra mâncare pentru câinii fără stăpân care se adăposteau în jurul clădirii Facultății. Îi observa de-a lungul anilor și contempla cu melancolie urmările pe care le lasă asupra lor trecerea timpului: „Florică pare și el mult mai bătrân. Abia s-a atins de mâncarea pe care i-am dat-o. E trist, singur. Stătea în fața intrării Facultății, dar tot ce făcea din el un câine teribil s-a topit“ (23 iulie 2008). Evoca, de asemenea, printre fărâdelegile legate de lichidarea micilor gospodării țărănești tradiționale, drama sacrificării cailor. Istorisirea omorării cailor cu ciomege îl zguduie tot atât de mult ca și crimele cărora le-au căzut victime, pe atunci, oameni nevinovați. Notează următoarele: „Dintre oamenii care resping comunismul, cei mai mulți – dintre cei pe care-i cunosc eu – o fac pe temeieri afective. Le repugnă. Până în ziua de azi, critica dezvoltată de mine la adresa comunismului a fost în întregime una rațională. Întâlnirea dintre cele două povești cu cai a modificat ceva în mintea mea. A apărut un moment când sentimentul a contat“ (4 august 2010).

Ultima tușă în acel portret intelectual și moral pe care îl restituie însemnările sale este dată de modul cum a făcut față morții, o moarte care a fost anunțată cu o scadență ce a putut fi destul de bine stabilită. Să spunem, mai întâi, că Radu Solcan a fost o persoană mulțumită cu profesia sa. Credea că aceasta se armonizează cu viziunea lui asupra a ceea ce este o viață bună. O spune într-o însemnare din 24 decembrie 2009: „Ce-mi rămâne mie din viață? Faptul de a mă fi ocupat cu filosofia mi-a dat un răgaz ce nu l-aș fi avut poate altfel. Am citit ce mi-a plăcut. Am scris atâta doar ca să pot ocupa o funcție de profesor universitar. Asta este o slujbă bună, mai ales când nu-ți comandă nimeni și nu te presează nimeni să fii eficient.“ Aceste rânduri ar fi citite greșit dacă ele ar fi înțelese drept o opțiune pentru o viață cât mai comodă. Este vorbă de preferința pentru un mod de a trăi care lasă loc pentru cât mai multe opțiuni personale.

Cititorul se va întreba, desigur, cum a rezistat acest crez atunci când a știut că mai are puțin timp de trăit. Căci aceasta este, fără îndoială, proba supremă a tăriei caracterului. Ce aflăm din însemnări despre gândurile și îndeletnicirile lui Radu Solcan începând din acel moment în care i-a devenit pe deplin clar că sfârșitul este foarte aproape? Dincolo de finalizarea ultimei sale cărți și de îndeplinirea obligațiilor de profesor, el își consacră mai departe, netulburat, timpul unor îndeletniciri cum ar fi studiul elinei vechi, al scrierilor în chineză, japoneză și arabă. Se întreba, ce-i drept, dacă mai are sens să cultive asemenea îndeletniciri. Gândul care-l susținea era acela că trebuie să folosească fiecare zi și oră pe care le mai are de trăit și să se bucure de tot ceea ce-i pot oferi ele. Ce mai făcea el cu câteva săptămâni înainte de sfârșit? Iată o indicație: „În pofida convingerii că nu mai am mult de trăit, am lucrat la articolul despre libertarianism. Vreau să-l trimit la o revistă din străinătate. Oricum, probabil nu-l vor accepta, dar asta n-are importanță.“ Iar ultima dintre însemnările sale zilnice emană doar seninătate și bunătate: „Seara am fost nevoit să-i comunic decanului nostru că sănătatea mea este pe buza prăpastiei. Voia să prezidez două comisii de ocupare a unor posturi. Pentru mine personal, moartea n-ar fi un dezastru. Mi-ar părea însă teribil de rău să încurc niște oameni pe care-i stimez“ (7 ianuarie 2013). Comentariile par să fie de prisos. Împăcat cu gândul că va părăsi în curând această lume, Solcan se întreba ce lasă în urmă un om ca el. Iată răspunsul: „Pentru a exista în continuare, ne-am făurit un sistem complicat de relații cu alte mașinării [biologice] capabile să fie la fața locului. Sperăm să trăim în amintirea lor. Să fim pomeniți!“ Nu avea el, oare, dreptate?

Mircea Flonta
Constantin Vică